

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

ΣΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ αποτελεί κοινό τόπο ότι η ιστοριογραφία, λόγος και προβληματισμός περί των γνωστικών προϋποθέσεων και της διαδικασίας παραγωγής της ιστορίας, αν και πρωτίστως υπόθεση των ιστορικών, ασφαλώς και δεν τους απασχολεί κατ' αποκλειστικότητα. Η ιστορία μάς αφορά όλους. Όπως έγραψε ο Αντώνης Λιάκος (2007, σ. 21, 23), είναι ο τρόπος με τον οποίο οι κοινωνίες χειρίζονται τη σχέση τους με το χρόνο και, κατ' επέκταση, με τον εαυτό τους: «...λειτουργεί όπως ο διάλογος που έχει ο καθένας ή η καθεμιά μας με τη συνείδησή του/της» (σ. 286). Ως εκ τούτου, η ιστορία αφορά προνομιακά και τις κοινωνικές επιστήμες. Υφίστανται όμως και άλλοι δεσμοί σχέσεων, υφής ευθέως επιστημολογικής: Κοινωνική επιστήμη χωρίς γείωση και συστηματική επαφή με την ιστορία (επομένως και την ιστοριογραφική συζήτηση) είναι κοινωνική επιστήμη άνυδρη και αναποτελεσματική. Χωρίς αίσθηση της δυναμικής του παρελθόντος, των συντελεσμένων εκβάσεων αλλά και των ανυλοποιήτων εναλλακτικών, των αντιτιθέμενων ερμηνειών αλλά και της μεταβολής των τρόπων με τους οποίους ιστορούμε (της ιστορικότητας της ιστορίας), τα ερωτήματα που ως κοινωνικοί επιστήμονες θέτουμε καθ' οδόν προς τη διατύπωση ερευνητικών υποθέσεων είναι στην καλύτερη περίπτωση ρηχά και στη χειρότερη ανεργάτιστα (βλ. Tilly, 1981, 1997). Όπως έγραψε ο C. Wright Mills (1959, σ. 145), «κάθε κοινωνική επιστήμη –ή, καλύτερα, κάθε καλώς νοούμενη

κοινωνική σπουδή– απαιτεί ιστορικό εύρος στη σύλληψη και πλήρη χρήση του ιστορικού υλικού». Αλλά και όταν τα σημαντικά –ελπίξει κανείς– ερωτήματα τεθούν, οι κοινωνικοί επιστήμονες δεν μπορούν να διεκδικήσουν ή και απλώς να επαγγελθούν κάποιου είδους συστηματική «επιστημονικότητα» χωρίς χρήση και αξιοποίηση του ιστορικού ελέγχου των υποθέσεών τους. Εκτός από μείζονα πηγή πληροφορίας, προβληματισμού και θεωρητικής έμπνευσης, η ιστορία αποτελεί για την κοινωνική επιστήμη ανααντικατάστατο γνωστικό εργαλείο: το πειραματικό –ούτως ειπείν– εργαστήριο το οποίο δεν είναι ποτέ δυνατόν να αποκτήσει με τον τρόπο που οι φυσικές επιστήμες έχουν και διαχειρίζονται. Προκειμένου να επικυρωθούν, οι κοινωνικοεπιστημονικές γενικεύσεις απαιτούν (αν δεν προϋποθέτουν) την ιστορική αντιπαράβολή και εξακρίβωση.

Δεν συνιστά όμως κοινωνικοεπιστημονική περιαιτολογία να επισημάνει κανείς ότι και η ιστορία έχει να μάθει από τη συστηματικότητα της ματιάς των κοινωνικών επιστημών – σε ζητήματα εννοιών, συγκρίσεων, αιτιολογικών κρίσεων και γενικεύσεων. Οι ιστορικοί προβληματίζονται και επιχειρηματολογούν για τη βιομηχανική επανάσταση, τη δημοκρατία, το φασισμό, τα κοινωνικά κινήματα. Όμως ο τρόπος που όλα αυτά (και άλλα πολλά) γίνονται αντιληπτά, σημασιοδοτούνται και εγγράφονται σε θεωρητικά υποδείγματα και αντιπαραθέσεις αποτελεί –συχνά ανεπίγνωστο– δάνειο από κοινωνικοεπιστημονικές υποδείξεις και, όχι σπάνια, ελλιπώς θεμελιωμένα θέσφατα. Ο ιστορικός που δεν ελέγχει την εξόχως κοινωνικοεπιστημονική διαδικασία συγκρότησης εννοιών και θεωρητικών πλαισίων είναι χωλός ιστορικός: διανοητής που κινδυνεύει με διολίσθηση σε κρατούντα στερέοτυπα και συγκυριακούς «μέσους όρους». Επιγραμματικά: όπως η μεθοδολογικά ενσυνείδητη κοινωνική επιστήμη χρειάζεται και προϋποθέτει την ιστορία, έτσι και η αναστο-

χαστική ιστορία χρειάζεται και προϋποθέτει οργανική επαφή με την κοινωνική επιστήμη.

Όμως, παρότι αμοιβαία επωφελής σε εξαιρετικά ευρύ επιστημολογικό φάσμα (από τον παραδοσιακό εμπειρισμό μέχρι και τη μεταμοντέρνα προδιάθεση), η σχέση ανάμεσα στους δύο γνωστικούς πόλους εμφανίζεται τα τελευταία χρόνια διαταραγμένη και ίσως αποκλίνουσα. Το αναπόφευκτο αποτέλεσμα είναι όλες –ή σχεδόν όλες– οι δυσάρεστες επιπτώσεις που μόλις επισημάνθηκαν: εκλαμβάνοντας την ιστορία ως πεδίο μακρινό και ανοίκειο, οι κοινωνικοί επιστήμονες (προπαντός εκείνοι που, πρόσκαιρα ή –συχνά παρά τα φαινόμενα– σε πιο μόνιμη βάση, προσχώρησαν στις δοξασίες του εκσυγχρονιστικού «τέλους της ιστορίας» και των ιδεολογιών) τείνουν ολοένα και περισσότερο να υποτιμούν τον ιστορικό έλεγχο των γενικεύσεών τους (Katznelson, 1997· Mahoney - Rueschemeyer, 2003),¹ ενώ η ακαδημαϊκή ιστορία, ακόμα και μετά το «άνοιγμά» της στο χώρο της κοινωνικής θεωρίας, δείχνει να αγνοεί κρίσιμες κοινωνικοεπιστημονικές αναζητήσεις και αντιπαραθέσεις – όπως, λ.χ.,

1. Εξαιρέσεις, που όμως μάλλον επιβεβαιώνουν τον κανόνα, αποτελούν η μακροσκοπικά ιστορική προσέγγιση του Charles Tilly στη συγκρότηση θεωρίας (1964, 1986, 1992, 1993, 1995, 2004) καθώς και το ιστορικό-θεσμικό θεωρητικό πρίσμα της νεοθεσμικής σχολής (βλ. τον τόμο που επιμελήθηκαν οι Steimo - Thelen - Longstreth, 1992, καθώς επίσης και Pierson - Skocpol, 2002· Pierson, 2004). Για τη συμβολή της τελευταίας βλ. και Σεφεριάδης - Χατζήβασιλείου (2008, σ. 13-16). Στις καταβολές του χάσματος ανάμεσα στην ιστορία και τις κοινωνικές επιστήμες από τη σκοπιά των δευτέρων έχει αναφερθεί εκτενώς ο McDonald (1996). Σε αυτές συγκαταλέγονται η μεταπολεμική κυριαρχία της λεγόμενης «αμερικανικής συναίνεσης» (της υποστασιοποίησης ενός εξελικτικού εκσυγχρονισμού στο συγκροτητικό όραμα του οποίου οι κοινωνικές συγκρούσεις είτε απουσιάζουν είτε αποτελούν συγκυριακή παρέκκλιση), συνδυαστικά με τις αντίστοιχες δοξασίες περί του «τέλους των ιδεολογιών» και της επιστημολογικά συναφούς επέλασης του ανιστορικού επιστημονισμού.

τη συζήτηση για τις διαφορές μεταξύ δομισμού, ορθολογικής επιλογής και φαινομενολογίας καθώς και την απόπειρα των νέων, σχεσιακών προσεγγίσεων να γεφυρώσουν κάποια από τα –κάποτε φαινομενικά και μόνο– χάσματα (βλ. τον τόμο που επιμελήθηκαν οι Lichbach - Zuckerman, 1997· McAdam - Tarrow - Tilly, 2001).

Επιμένω στη διάσταση αυτή, την οργανική σχέση κοινωνικής επιστήμης και ιστορίας, προφανώς διότι την αντιλαμβάνομαι ως επεξηγηματική και, υποθέτω, νομιμοποιητική του ανά χείρας εγχειρήματος: ενός ιστοριογραφικού δοκιμίου, που όμως συγγράφεται από κοινωνικοεπιστημονική οπτική γωνία. Οι κοινωνικές-πολιτικές επιστήμες, συστατικές του γενικότερου σώματος των ανθρωπιστικών σπουδών, ενδιαφέρονται (ως οφείλουν) τουλάχιστον όσο και άλλοι όμοροι κλάδοι τους για τις εξελίξεις σε έναν τόσο κρίσιμο τομέα όπως είναι η ιστοριογραφία όχι απλώς εξωτερικά (διότι το θέμα παρουσιάζει ενδιαφέρον), αλλά πρωτίστως εσωτερικά: διότι ο προβληματισμός που αναπτύσσεται στο εσωτερικό της τις αφορά καταστατικά.

Όμως γι' αυτή την κοινωνικοεπιστημονική «παρείσφρηση» στα ιστοριογραφικά τεκταινόμενα υπάρχουν και άλλες, πιο άμεσες –και πιο προσωπικού χαρακτήρα– εξηγήσεις. Η πλέον βασική, από την οποία απορρέει και η δομή του παρόντος πονήματος, σχετίζεται με τη γνωστική του ιστορία: Οι Διαδρομές ξεκίνησαν ως εκτενής, μεταθεωρητικός πρόλογος-σχολιασμός στην ελληνική έκδοση του σημαίνοντος *In Defence of History* του Richard J. Evans, από 1ης Οκτωβρίου 2008 Regius Professor of History στο Πανεπιστήμιο του Cambridge.² Προσπαθώντας να πραγματευθώ τις κρίσιμες

2. Το Regius Professorship αποτελεί μια από τις ανώτατες ακαδημαϊκές διακρίσεις στο Πανεπιστήμιο του Cambridge, αλλά και γενικότερα. Η έδρα θεσπίστηκε το 1724 και, μέχρι σήμερα, την έχουν καταλάβει είκοσι μόλις καθηγητές, μεταξύ των οποίων ο Charles Kingsley (1860-1869), ο

θεματικές που ανέκυπταν, σύντομα διαπίστωσα ότι ο ειδικός αυτός στόχος και το ευρύτερο γνωστικό διάβημα του οποίου αποτελεί τμήμα θα υπηρετούνταν καλύτερα στο πλαίσιο μιας αυτόνομης έκδοσης, ανεξάρτητης από το *Defence* (που, το 2009, εκδόθηκε στα ελληνικά με τον τίτλο *Για την υπεράσπιση της ιστορίας* από τις Εκδόσεις Σαββάλα, στο πλαίσιο της σειράς των *Κοινωνικών Επιστημών* – μια επιπλέον πιστοποίηση της οργανικής σχέσης των τελευταίων με την ιστοριογραφία). Πρέπει όμως ευθύς εξαρχής να τονιστεί ότι, και έτσι, το *Defence*, η *Υπεράσπιση*, εξακολουθεί να αποτελεί γνωστικό φόντο και προαπαιτούμενο του παρόντος κειμένου. Ο διάλογος με τα επιχειρήματα του Evans είναι συνεπώς ενδεδειγμένη και αδιάλειπτος.³ Περιττό είναι βέβαια να επισημανθεί ότι τα δύο βιβλία μελετώνται επωφελέστερα παραλλήλως και σε αντιπαραβολή.

Ο R.J. Evans, πηγή έμπνευσης αλλά ταυτοχρόνως αγαπητός συνάδελφος και φίλος κατά την περίοδο της δικής μου θητείας στο Cambridge ως Fellow in Politics and History (πρώτα κατά το διάστημα μεταξύ 1998 και 2001 και στη συνέχεια, κατά την εκπαιδευτική μου άδεια, το ακαδημαϊκό έτος 2007-2008), μου ζήτησε ο ίδιος να συμμετάσχω στο εγχείρημα της ελληνικής απόδοσης του έργου του, επιδιώκοντας το συνδυασμό τριών κρίσιμων, εξαιρετικά φιλόδοξων στόχων.

Ο πρώτος συνίσταται στη συνοπτική «επικαιροποίηση» ή, ακριβέστερα, επαναπραγμάτευση των βασικών επιχειρημάτων που αναπτύσσονται στο *Defence* υπό το φως νεότερων εξελίξεων, αλλά κυρίως της νέας οπτικής που επέρχεται ό-

---

George Macaulay Trevelyan (1927-1943), ο Herbert Butterfield (1963-1968) και ο Geoffrey Elton (1983-1988). Ως 21ος Regius Professor, ο Evans (2008) διαδέχτηκε τον Quentin Skinner (1996-2008).

3. Εφεξής, όταν δεν αναφέρεται η χρονολογία έκδοσης, η παραπομπή στο βιβλίο του Evans θα γίνεται στην ελληνική έκδοση του 2009 (μτφρ.: Λυδία Παπαδάκη, εισ.: Σ. Ι. Σεφεριάδης).

ταν επιμελώς επεξεργασμένες θέσεις ζυμώνονται με το χρόνο. Το επιχειρησιακό ερώτημα που τίθεται στις περιπτώσεις αυτές είναι: Πού κυμαίνεται ο προβληματισμός σήμερα, πάνω από μια δεκαπενταετία μετά την πρώτη κυκλοφορία του βιβλίου-αναφοράς το 1997; Πρόκειται για ερώτημα-συγγραφική πρακτική την οποία –σε ποιοτικά και ποσοτικά διαφορετική κλίμακα βέβαια– ακολούθησε και ο Evans κατά τη δική του συγγραφή, έχοντας ως σημείο αναφοράς το κλασικό *What is History?* του E.H. Carr, βιβλίο που πρωτοεκδόθηκε το 1961.⁴

Δεύτερη μέριμνά μου είναι –όπως ήδη υπαινίχθηκα– η διαμόρφωση μιας εμπρόθετα κοινωνικοεπιστημονικής ματιάς. Χωρίς να χάνεται η βασική ιστοριογραφική εστία του κειμένου, επιχειρείται ωστόσο, να καταδειχθεί τόσο η συνάφεια που έχει ο αναπτυσσόμενος προβληματισμός για τις κοινωνικές επιστήμες όσο και το αντίστροφο: η αξία του κοινωνικοεπιστημονικού βλέμματος προς όφελος της διαπραγματεύσης ιστοριογραφικών προβλημάτων. Σε μια περίοδο γενικευμένης επιστημικής αναζήτησης (αν όχι αμηχανίας) που επιτείνεται από την κρισιακή ιστορική συγκυρία, είναι απαραίτητο οι γέφυρες επικοινωνίας ανάμεσα στα δύο γνωστικά πεδία να (επανα-) θεμελιωθούν, και οι μεταξύ

4. Τέσσερα κεφάλαια του βιβλίου (το δεύτερο - «Ιστορία, επιστήμη και ηθική», το τρίτο - «Οι ιστορικοί και τα “γεγονότα” τους», το πέμπτο - «Η αιτιότητα στην ιστορία» και το έκτο - «Κοινωνία και άτομο») τιτλοφορούνται όπως ακριβώς και τα αντίστοιχης θεματικής κεφάλαια στο έργο του Carr. Ο Evans τονίζει (σ. 289) ότι ο αναγνώστης έχει πολλά να κερδίσει αν μελετήσει το βιβλίο συνδυαστικά με τον Carr, όπως βέβαια και άλλα κλασικά και νεότερα βιβλία ιστοριογραφίας. Αν και ο παρών τόμος δεν έχει την ίδια ακριβώς δομή, ο προσεκτικός αναγνώστης σφαλώς θα καταφέρει να διακρίνει τις συνάψεις. Το κλασικό βιβλίο του Carr επανεδόθηκε δύο ακόμη φορές, μία το 1987 (με επιμέλεια και επίλογο από τον R.W. Davies, και πρόλογο από τον ίδιο τον Carr), και μία το 2001 (με επιμέλεια και εισαγωγή από το Evans).

τους δεσμοί να πυκνώσουν. Πρόκειται για αίτημα των καιρών, που όμως εδράζεται σε βαθύτερες γνωστικές πραγματικότητες: στο γεγονός ότι, προκειμένου να πλοηγήσουν με επιτυχία διά μέσου των υφάλων που ελλοχεύουν στην πορεία όλων των επιστημών του ανθρώπου, ιστορία και κοινωνικές επιστήμες διαχειρίζονται –τηρουμένων των αναλογιών– κοινά μεθοδολογικά διλήμματα και προκλήσεις.⁵

Επιδιώκεται, τέλος, διάλογος και συμμετοχή στα ελληνικά θεωρητικά τεκταινόμενα. Αν και σχετικά πρόσφατη (και μάλλον ασυνεχής), η ιστοριογραφική συζήτηση στην Ελλάδα υπήρξε και σημαντική και ιδιαίτερα έντονη.⁶ Όμως, σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ,⁷ διεξήχθη ως

5. Στο πλαίσιο αυτής της διαπίστωσης, ενδιαφέρον είναι να αντιπαραβληθούν κάποιες από τις αρχές που επικαλούμαι με ένα άλλο, αντίστοιχο, κείμενο μου-εισαγωγή στο μεθοδολογικό έργο του Giovanni Sartori (το «Πολιτική Επιστήμη, Συγκριτική Πολιτική: κρίση στην “κανονική επιστήμη”»;», Σεφεριάδης, 2004), στο οποίο επίσης επιχειρείται η θεμελιώδης πραγμάτευση κομβικών προβλημάτων.

6. Αναφέρομαι στα: Αρβανιτάκης (2002), Γαζή (2002, 2003), Δημητρίου (2003), Εξερτζόγλου (2002, 2002α), Θεοτοκάς (2002, 2003), Κιντή (2003), Κρεμμυδάς (2002, 2002α), Λιάκος (2003) και Ανδριάκαινα (2009).

7. Στον αγγλοσαξονικό κυρίως χώρο η παραγωγή βιβλίων υπήρξε (και εξακολουθεί) εξαιρετικά πληθωρική –αυτό ο αναγνώστης θα έχει την ευκαιρία να το διαπιστώσει διαβάζοντας το βιβλίο του Evans και, πιο ειδικά, το εκτενές βιβλιογραφικό δοκίμιο που παρατίθεται στο τέλος του. Ενδεικτικά του αμείωτου ενδιαφέροντος, ένθεν και ένθεν των επιστημολογικών διαχωριστικών γραμμών, είναι τα: Novick (1988), Appleby - Hunt - Jacob (1995), Jenkins (1999, 2003α, 2003β, 2007), Bentley (1999), Green - Troup (1999), Southgate (2000), Ankersmit (2001), Fulbrook (2002), Steedman (2001), Kelley (2002), Perry (2002), Cannadine (2002) και Iggers (2005). Ιδιαίτερα εκτενής υπήρξε επίσης η διεθνής βιβλιογραφία περί της διδακτικής της ιστορίας. Βλ., ενδεικτικά, Lipton (2001), Burke (2001), Howell - Prevenir (2001), Wineburg (2001), Gaddis (2004) και Tosh (2009). Στην Ελλάδα, αντίθετα, έως τα σχετικά πρόσφατα βιβλία των Λιάκου (2007) και Ανδριάκαινα (2009), υπήρχαν μόνο οι πρωτοποριακές παρατηρήσεις του Γιώργου Φ. Κουκουλέ (1983) –ενταγμένες όμως στο πλαίσιο

επί το πλείστον μέσα από συνοπτικά κείμενα (κυρίως στον Τύπο και από τις σελίδες του περιοδικού *Ο Πολίτης*, κατά τη διετία 2002-2003) που περισσότερο σκοπό είχαν να «θερμάνουν» συσπειρώνοντας ευήκοα ακροατήρια, παρά να «φωτίσουν» επιχειρώντας να πείσουν διαφωνούντες ή/και αμύητους. Ο πειρασμός για μια ανασύσταση αυτών των αντιπαραθέσεων είναι βέβαια μεγάλος, όμως ελλοχεύει ο κίνδυνος η υποβόσκουσα πολεμική υφή τους –κάποτε με έντονα προσωπικές αιχμές– να επιβαρύνει υπερβολικά (αν όχι να επισκιάσει) τη βασική αποστολή του κειμένου, που είναι η παρουσίαση όσων κατά την άποψή μου αποτελούν τις κρίσιμες ιστοριογραφικές θεματικές. Στις συζητήσεις αυτές γίνονται, έτσι, μόνο νύξεις και σύντομες αναφορές, φροντίζοντας όμως ώστε τα βασικά προβλήματα που τέθηκαν εκεί να μη μένουν αδιαπραγμάτευτα.

Στο φόντο αυτής της βιβλιογραφικής πραγματικότητας, ειδικό ρόλο στην ανάπτυξη του βιβλίου διαδραματίζει το σημαίνον έργο του Αντώνη Λιάκου, *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;* (2007).⁸ Πρόκειται για δοκίμιο το οποίο, καθώς εισηγείται μια οπτική ουσιωδώς διαφορετική από αυτήν του Evans –με την οποία το παρόν κείμενο πρωτίστως συνδιαλέγεται–, αβιάστα καθίσταται υπόρρητος συνομιλητής και πυξίδα για τις ανάγκες της επιχειρηματολογίας που αναπτύσσεται. Για το λόγο αυτόν, και αποβλέποντας στην ενθάρρυνση πολλαπλών αντιπαραβολικών αναγνώσεων, θεώ-

---

μιας πολύ ευρύτερης εργασίας– και το προ δεκαπενταετίας ενδιαφέρον πόνημα του Γ. Κόκκινου (1998). Δεν θα πρέπει να παραβλέψει κανείς τη θεωρητική συνεισφορά κειμένων που είχαν ως στόχο την επί της ουσίας αποτίμηση της τροχιάς της ελληνικής ιστοριογραφίας. Ειδική μνεία αξίζουν εδώ για τις πολλές, διά μέσου των γραμμών, θεωρητικές τους μέριμνες κάποια από τα κείμενα του Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη (π.χ., 1991, 2004).

8. Εφεξής, όταν δεν αναφέρεται χρονολογία έκδοσης, η παραπομπή θα γίνεται στο βιβλίο αυτό.

ρησα χρήσιμο στο τέλος του βιβλίου να συγκεντρώσω έναν αριθμό ειδικών παρατηρήσεων πέρα από τις πολλές διάσπαρτες αναφορές μου. Εξίσου χρήσιμος θα ήταν βέβαια και ένας αντίστοιχα αντιπαραβολικός διάλογος με το πιο πρόσφατο πόνημα της Ελένης Ανδριάκαινα (2009). Καθώς όμως το ανά χείρας κείμενο σχεδιάστηκε και, σε μεγάλο βαθμό, συντάχθηκε καιρό πριν την κυκλοφορία του σημαντικού αυτού έργου, οι αναφορές στο τελευταίο διατηρούν τη μορφή της διάσπαρτης, δυστυχώς ισχνής, παράθεσης.

•••••

ΑΝΑΣΚΟΠΩΝΤΑΣ κανείς το βιβλίο του, την προσοχή κεντρίζει κατ' αρχάς ο τίτλος: *Γιατί Για την υπεράσπιση...*; Κινδυνεύει, τάχα η ιστορία από κάτι, και, αν ναι, από τι; Μήπως πρόκειται για υπερβολή ή στενόμυαλο απολογητισμό υπέρ κάποιας απροσδιόριστης γνωστικής αρχής; Υπό το φως των ερωτημάτων αυτών έχει σημασία, ευθύς εξαρχής, να τονιστεί πως δεν πρόκειται για εξελίξεις όπως

- τον ολοένα και περισσότερο «πολυεστιακό» χαρακτήρα της ιστορικής γραφής;
- την υιοθέτηση αποκεντροθετημένων οπτικών εις βάρος εμπρόθετων συνθέσεων ή των λεγόμενων «μεγάλων αφηγήσεων» ή
- τη στροφή στη μεταθεωρητική διερεύνηση.

Δεν είναι μάλιστα υπερβολή να υποστηρίξει κανείς πως πρόκειται για το ακριβώς αντίθετο: κάποιες από τις εξελίξεις αυτές πρέπει να τις προσλάβουμε θετικά και να τις καλωσορίσουμε. Αυτό που αντίθετα προκαλεί δυσανεξία και προβληματισμό είναι ένα σύνδρομο θέσεων που συνεχουν και διατρέχουν τη μεταμοντέρνα προδιάθεση ανεξαρτήτως των πολλών και σημαντικών διαφοροποιήσεων που εμφανίζονται στο εσωτερικό της. Στις θέσεις αυτές θα επιχειρήσω

αμέσως μια πρώτη συνοπτική αναφορά (και βέβαια, εκτενώς, στις σελίδες που ακολουθούν), όμως προέχει ένα κομβικό ερώτημα: νομιμοποιούμεστε να λέμε «μεταμοντερνισμό», «μεταμοντέρνο», «μεταμοντέρνα κριτική» (κατά την απόδοση της Κιντή, 2003), κλπ., ή μήπως όχι;

«Ο μεταμοντερνισμός λέει...» τιτλοφορεί σαρκαστικά ένα κείμενό της η σημαντική μελετήτρια Έφη Γαζή (2002), υποστηρίζοντας ότι η συζήτηση με βάση την άποψη αυτή είναι «πραγματικά μια ανιαρή συζήτηση». Γιατί; Διότι χαρακτηρίζεται από αρνητική διάθεση με στόχο να αποδώσει στο «μεταμοντερνισμό» ανακρίβειες και γενικότητες του τύπου «όλα είναι κείμενα», «όλα είναι σχετικά», κλπ. Είναι όμως ενδιαφέρον ότι η Γαζή δεν επιχειρεί το κρίσιμο βήμα να υποστηρίξει το αντίθετο. Δεν αρνείται δηλαδή τη γενίκευση απλώς την απο-νομιμοποιεί – προφανώς διότι ο όρος «[σ]υναίρει ετερόκλητες και εκ πρώτης όψεως δομικά μη συσχετικές επιστημονικές και πολιτικές θέσεις». Την ίδια άποψη υποστήριξε και ο Εξερτζόγλου (2002α):

Ο μεταμοντερνισμός εκπροσωπεί ένα μάλλον αμήχανο όρο που [ενώ] αρχικά επινοήθηκε προκειμένου να περιγραφεί ένα ευρύ φάσμα διανοητικών και καλλιτεχνικών εκφάνσεων, [...] αργότερα χρησιμοποιήθηκε για την ομαδοποίηση ακόμη και διαμετρικά αντίθετων απόψεων με στόχο τη δαιμονοποίησή τους.

Συνάγεται, βέβαια, ότι όποιος «λέει» «μεταμοντέρνο» μάλλον κακώς το «λέει». Είναι όμως έτσι;

Όσοι σήμερα αμφισβητούν την εννοιακή υπόσταση του «μεταμοντέρνου» (διότι συναίρει ανόμοια, εξερεθίζει φοβικά ανακλαστικά, κλπ.), καλό είναι να αναλογιστούν τη διαδικασία μέσω της οποίας ο όρος αυτός εισέβαλε στην καθημερινότητα των ανθρωπιστικών σπουδών: Όχι εξωγενώς, ως συνοπτικό, απαξιωτικό «τσουβάλιασμα» επιστημολογικών α-

νόμοιων, αλλά ενδογενώς – ως αυτάρεσκος, ναρκισσιστικός αυτοπροσδιορισμός. Μόνοι τους οι διάφοροι μεταμοντέρνοι αυτο-αποκλήθηκαν «μεταμοντέρνοι», διακηρύσσοντας το «τέλος της νεωτερικότητας», υποσχόμενοι λύτρωση από τα δεινά των «μεγάλων αφηγήσεων», του «θετικισμού» και της «τυραννίας» των σταθεροποιημένων εννοιών. Στο πλαίσιο αυτό επαγγέλθηκαν, ούτε λίγο ούτε πολύ, ένα νέο παράδειγμα (με όρους Kuhn) χλευάζοντας όσους τηρούσαν στάση επιφυλακτική ή καχύποπτη. Επ' αυτού, και για να εκλείψει κάθε πιθανή αμφισβήτηση, εξαιρετικά χρήσιμες είναι οι υπομνήσεις του Evans (ήδη από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου του) περί του *τίς ήρξατο χειρών αδίκων* εναντίον των καταστατικών πειθαρχιών της ιστορίας. Η απάντηση είναι σαφής: Τη συνολική εννοιολόγηση του ιστοριογραφικού μεταμοντερνισμού την εισήγαγαν οι ίδιοι οι αυτοχαρακτηριζόμενοι «μεταμοντέρνοι»: ιστορικοί όπως ο Hayden White, ο Keith Jenkins, ο Frank Ankersmit και ο Patrick Joyce – με αμετροέπεια, μάλιστα, τόσο επιθετική που η ενατένισή της σήμερα πράγματι εκπλήσσει.

Έφτασε το φθινόπωρο της δυτικής ιστοριογραφίας [Ankersmit]. Έχουμε φτάσει στο τέλος των νεωτερικών εκδοχών τού ορισμού της ιστορίας [Jenkins]. [...] [H] σύγχρονη ιστορία [...] στην πραγματικότητα είναι απόγονος της νεωτερικότητας [Joyce] και, ως εκ τούτου, μέρος του πνευματικού κόσμου που εκτοπίζεται πλέον από τη μετανεωτερικότητα (Evans, σ. 29).

Οι καιροί έχουν προχωρήσει [...] και οι ιστορικοί πρέπει απλώς να μάθουν να συμβαδίζουν μαζί τους [Joyce] [...] [Σ]ήμερα ζούμε στη γενική κατάσταση της μετανεωτερικότητας. Δεν έχουμε επιλογή ως προς αυτό. Διότι η μετανεωτερικότητα δεν είναι μια «ιδεολογία» ή μια θέση την οποία μπορούμε να επιλέξουμε αν θα ασπαστούμε ή όχι: η μετανεωτερικότητα είναι ακριβώς η κατάσταση μας: είναι η μοίρα μας [Jenkins] (Evans, σ. 34-35).

Εντυπωσιάζει λοιπόν πως (και πώς) ένας σημαντικός αριθμός αυτών των διανοητών και των πνευματικών τους επιγόνων άρχισε στην πορεία, και πριν αλέκτωρ λαλήσει τρις βρίσκεται σήμερα, να αποστασιοποιείται από τα μεταμοντέρνα θέσφατα: όχι ανασκευάζοντάς τα, αλλά εν μέρει αμφισβητώντας την ύπαρξή τους, στην πραγματικότητα... σφυρίζοντας αδιάφορα. Είναι, παρεμπιπτόντως, αξιοσημείωτο ότι παρεμφερή ίσχυσαν και στην περίπτωση του έτερου μεγάλου ρεύματος των τελευταίων δεκαετιών στις κοινωνικές επιστήμες, την «ορθολογική»/δημόσια ή «ορθολογιστική επιλογή». Ενώ σε πρώτο χρόνο οι αυτοαποκαλούμενοι ορθολογιστές κατακεραύνωναν τους πάντες για «ιδεολογικό ανορθολογισμό» και προκαταλήψεις, όταν αποκαλύφθηκε το ατελέσφορο των επαγγελιών τους αναδιπλώθηκαν δραστικά –εν μια νυκτί (και πάλι πριν αλέκτωρ λαλήσει τρις)– σε υποστηρικτές της σχολή του Σικάγο ή της σχολής του Μίσιγκαν, κλπ.⁹

Αυτή η εκ των υστέρων δυσανεξία με το χαρακτηρισμό «μεταμοντέρνος» δεν είναι βέβαια γενική. Για μια σειρά λόγους, είτε γιατί δεν αντιλήφθηκαν τις αντίστοιχες γνωστικές συνέπειες και διακυβεύσεις είτε γιατί το περιβάλλον στο οποίο βρέθηκαν τους προστάτεψε από την οδυνηρή συνειδητοποίηση του έωλου χαρακτήρα των αρχικών τους επαγγελιών, ευτυχώς υπάρχουν ακόμη «μεταμοντέρνοι» που δεν διαμαρτύρονται διότι οι άλλοι τους αποκαλούν έτσι. Ένα παράδειγμα, με το οποίο ο Evans ασχολείται εκτενώς στο βιβλίο του, αποτελεί η περίπτωση του Keith Jenkins (ομότιμου πλέον καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Chichester), που το 1999, στο βιβλίο του *Why History?*, έχοντας κατ' αρχάς συμπεράνει πως η μελέτη της ιστορίας φτάνει οσονούπω στο τέλος της (και μπορούμε πλέον να την ξεχάσουμε), υποστήριξε ότι

9. Για μια εκτενή κριτική βλ. Green - Shapiro (1994).

η μόνη επιλογή που απομένει στους «ορθούς» ιστορικούς είναι είτε να συνταχθούν με τους μεταμοντέρνους (όρος με τον οποίο, παρεμπιπτόντως, ο Τζένκινς δεν φαίνεται να έχει προβλήματα, καθώς αυτοπροσδιορίζεται συνεχώς ως μεταμοντέρνος) είτε να παραμείνουν στο χώρο ενός παρωχημένου και όλο και πιο μακρινού παρελθόντος, όπως κάνουν –υποθέτει κανείς– οι ιστορικοί που ασκούν έναν αληθινά νεκρό κλάδο σαν το μεσαιωνικό σχολαστικισμό (Evans, σ. 302).

Αλλά και ο ίδιος ο Hayden White –το υπέρλαμπρο αυτό μεταμοντέρνο είδωλο– δεν φαίνεται να συμμερίζεται τις αγχώδεις ανησυχίες των επιγόνων του. Σε κείμενο του 2005, που παραθέτει ο Λιάκος (2007, σ. 160), απευθύνεται στο κοινό του αυτοπροσδιοριζόμενος ως «εμείς οι μεταμοντέρνοι...». Τι έχουν να του προσάψουν οι Γαζή και Εξερτζόγλου;

Συμπέρασμα: σε αντίθεση με τους επιγόνους τους, οι πλέον εμβληματικοί μεταμοντέρνοι μελετητές, οι άνθρωποι που επέβαλαν τον όρο παρουσιάζοντας τη σκέψη τους ως αποκαλυπτικώς απηχούσα τη «μεταμοντέρνα κατάσταση», εξακολουθούν να αυτοαποκαλούνται «μεταμοντέρνοι», και έχουν δίκαιο. Υπάρχει άραγε καλύτερος τρόπος για να περιγραφτούν οι εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών; Η προγραμματική υπονόμηση της μακρο-θεωρίας, η επίμονη αμφισβήτηση της σχέσης υλικής πραγματικότητας (της σφαίρας του «κοινωνικού») και αναπαραστάσεών της, η επιθετική υποστασιοποίηση της γλώσσας, η σύντονη προβολή «αποκεντροθετημένων» θεματικών ως εγχειρημάτων δήθεν καινοφανών – δεν συνιστούν άραγε όλα αυτά ένα συνεκτικό γνωσιοθεωρητικό πεδίο, μια βιτγκενσταϊνική Familienähnlichkeit [«οικογενειακή ομοιότητα»]; Ο Evans στέκεται στο σημείο αυτό εμφαντικά. Μπορεί το βιβλίο του να μη δίνει έναν ακριβή ορισμό του «μεταμοντέρνου» –κάτι που για τους θεράποντες των κοινωνικών επιστημών πράγματι συνιστά α-

δυναμία—, όμως είναι σαφές ότι κάτι έχει αλλάξει στο ιστοριογραφικό τοπίο τα τελευταία είκοσι χρόνια. Και αυτό είναι απολύτως εύλογο να το αποκαλούμε «μεταμοντέρνο», «ακόμα και αν εκείνοι που πρωτοστάτησαν στη διαμόρφωση του συναφούς πεδίου δεν θεωρούν πλέον τους εαυτούς τους» έτσι (Evans, σ. 310-311).

Το ζήτημα δεν είναι, λοιπόν, αν υφίσταται ή όχι μεταμοντερνισμός, αλλά πώς να τον προσλάβουμε σε όλο του το υλοποιημένο εύρος, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για μια πράγματι ενδεδεχθή κριτική. Το γνωστικό κίνητρο πίσω από το παρόν πόνημα είναι η δυσαρέσκεια απέναντι σε ένα σύνδρομο θέσεων που διατρέχουν τη μεταμοντέρνα πρακτική ανεξαρτήτως των πολλών διαφοροποιήσεων που εμφανίζονται στο εσωτερικό της. Αρμός και καταλύτης ανάμεσά τους αποτελεί η άποψη

- ότι η αναζήτηση «αληθών» όψεων του παρελθόντος που, αποτιμώμενες, θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως σημεία αναφοράς για δράσεις του παρόντος (συμπεριλαμβανομένου και του σχεδιασμού του μέλλοντος) είναι αδύνατη και μάταιη αφού:

- καθώς το παρελθόν έχει πλέον... παρέλθει («είναι οριστικά απόν» κατά τον χαρακτηριστικό αφορισμό του Εξερτζόγλου, 2002), και υφίστανται μόνο αφηγήσεις περί αυτού (βασισμένες, μάλιστα, σε ήδη ερμηνευμένες —«διαμεσολαβημένες»— πηγές),

- ιστορία δεν είναι παρά η προβολή παροντικών αναγκών επάνω του (οι απαντήσεις που παίρνουμε εμπεριέχονται ήδη σε ό,τι ρωτάμε και οι ιστορικές «κατασκευές» δέον να προσεγγίζονται όχι ως διαύγαση ή ερμηνεία του παρελθόντος, αλλά πρωτίστως ως δείγματα συγχρονικής ρητορικής. Όπως υποστήριξε η μεταμοντέρνα θεωρητικός Lynn Hunt, «ο ιστορικός μπορεί να γράφει μόνο ρητορική και όχι αλήθεια...» [σ. 309].

Άρα

- ο αυτό στο οποίο κυρίως πρέπει να αποβλέπουμε είναι η αναγνώριση της πολλαπλότητας των ιστορικών αφηγημάτων, τόσων όσων και των αντίστοιχων ιστορούνταν υποκειμένων.

Οι περισσότεροι μεταμοντέρνοι ιστορικοί αρνούνται εμφαντικά ότι τα αφηγήματα αυτά είναι γνωστικά ισοδύναμα, όμως το σκεπτικό που προτάσσουν δεν επιτρέπει (όταν δεν αποτρέπει ευθέως) την απροκατάληπτη αξιολόγησή τους. Αποκρούουν μετά βδελυγμίας το σχετικισμό ως προσέγγιση και πρακτική, όμως την ίδια ώρα υποστηρίζουν ότι οι γνωστικές στοχεύσεις της ιστορίας κορυφώνονται με την πρόσληψη και ταυτόχρονη θέαση των πολλαπλών αφηγημάτων που υφίστανται –όχι την έλλογη επεξεργασία και σύνθεση πραγματικών δεδομένων με στόχο την επικύρωση ή απόρριψη κάποιων από αυτά τα αφηγήματα (εν μέρει ή στο σύνολό τους). Στο πλαίσιο αυτό αναδύεται αδήριτα και η έννοια του «δικαιώματος στην ιστορία»: δικαίωμα, δηλαδή, σε αφηγήματα που, ναι μεν δεν είναι αυθαίρετα (αφού συνήθως επικαλούνται πηγές), όμως, από την άλλη, δεν επιδέχονται και αξιολόγηση. Η ιστορία έμπρακτα αντικαθίσταται από τις σπουδές μνήμης.

Τόσο όμως για την ιστορία όσο και για τις κοινωνικές επιστήμες, η αξιολόγηση αυτή αποτελεί συνθήκη εκ των ων ουκ άνευ. Το ανά χείρας βιβλίο γράφεται προκειμένου να αναδείξει τη συνθήκη αυτή όχι μόνο ως δικαίωμα αλλά και ως υποχρέωση των ιστορικών και των κοινωνικών επιστημόνων που εντρυφούν στην ιστορία. Είναι βέβαια γεγονός ότι, καθώς οι γωνίες θέασης του παρελθόντος είναι πολλαπλές, θεωρητικά άπειρες, άπειρες είναι και οι «αλήθειες» που είναι δυνατόν να ιστορηθούν. Όμως πρόκειται για «αλήθειες» περί διαφορετικών όψεων της πραγματικότητας που σε καμία περίπτωση δεν είναι δυνατόν να είναι αλληλο-

ανααιρούμενες ή/και αντικρουόμενες. Όπως γράφει χαρκτηριστικά ο Evans (και πρόκειται για σημείο στο οποίο θα επιστρέψουμε), «δεν είναι δυνατόν να υπάρχουν ασύμβατες μεταξύ τους αλήθειες» (σ. 330). Συναφώς, η ιστορία εξακολουθεί να διαδραματίζει έναν καίριο ρόλο αποκάλυψης του φεύδους που συχνά, ακούσια ή εκούσια, παίρνει τη μορφή επιλεκτικών αφηγήσεων: της μισής, παρά απλώς της «δικής μας», αλήθειας. Στην προέκταση όλων αυτών, και στο ερώτημα μπορεί η ιστορία να βοηθήσει στη λήψη ζωτικών αποφάσεων για τον 21ο αιώνα; η απάντηση είναι απερίφραστα καταφατική. Παρά την αδιαμφισβήτητη πολλαπλότητά της, η βιωμένη ιστορική εμπειρία είναι δυνατόν να αποτιμηθεί με τρόπους που, αν όχι να καθοδηγούν, τουλάχιστον να φωτίζουν τις σημερινές μας συμπεριφορές.

Χωρίς όμως να αφίσταται κανείς από μια συνολική, κριτική αποτίμηση της «μεταμοντέρνας κριτικής», εξίσου απαραίτητο είναι να αποφύγει την περιττή και κακόγουστη κινδυνολογία. Επ' αυτού ο Evans αποτελεί λαμπρό παράδειγμα προς μίμηση: Τονίζοντας ήδη από τις πρώτες σελίδες του βιβλίου του την αξία και τα αποτελέσματα της ιστοριογραφικής συζήτησης,¹⁰ αναδεικνύει με οξυδερκή και παιδευτική μετριοπάθεια τους τρόπους με τους οποίους ο μεταμοντερ-

10. Μάλιστα επιχαιρεί, αφού στις μέρες μας έχουν επιτέλους συσσωρευτεί οι προϋποθέσεις για μια «γνήσια συζήτηση» με τα εκατέρωθεν επιχειρήματα να επιφέρουν αλλαγές στις αρχικές θέσεις των υποστηρικτών τους (σ. 14). Τον αναγκαίο χαρακτήρα της συζήτησης τονίζουν επίσης οι Λιάκος (2007, σ. 21 – «Σήμερα [...] είναι καιρός, ίσως και επιβεβλημένο, να συζητήσουμε για την ίδια την ιστορία. Όχι για το τι συνέβη στο παρελθόν, αλλά για την ίδια την ιστορία ως διανοητικό και πολιτισμικό εγχείρημα») και Ανδριάκαινα (2009, σ. 16 – «Η πρόκληση του μεταμοντερνισμού στην ιστοριογραφία έθεσε πράγματι τους ιστορικούς ενώπιον ενός συνόλου καίριων ζητημάτων θεμελιώδους σημασίας για μια αναστοχαστική ιστοριογραφία»).

νισμός, όπως και η εν γένει επαφή της ιστορίας με συγγενείς ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, την ανανέωσαν φέρνοντας στο προσκήνιο τομείς παραμελημένους, παρότι κρίσιμους.¹¹

Όμως στις μέρες μας οι πραγματικές αυτές συνεισφορές απειλούνται – όχι από τη γεγονοτολογική συντηρητική αντίδραση (όπως πολλοί φαντάζονται), αλλά από τις αλλεπάλληλες, συνήθως ανεπίγνωστες, αμετροπέιεις του ίδιου του μεταμοντερνισμού. Αυτό που πραγματικά απαιτείται, και το ανά χείρας πόνημα επιχειρεί να εισφέρει, είναι η λειτουργία που ο μεταμοντερνισμός κατεξοχήν ευαγγελίζεται: αποδόμηση! Αποδόμηση, όμως, που θα εστιάζεται στο ίδιο το δικό του συμπληματικό παλίμψηστο – στοχεύοντας να διαχωρίσει το χρήσιμο από το υπερφίαλο, το καινοφανές από το κοινότοπο. Με τον τρόπο αυτό το βιβλίο κινείται στον ακριβή αντίποδα της συνήθους μεταμοντέρνας στάσης που ήδη σχολιάστηκε (ότι ο χαρακτηρισμός «μεταμοντερνισμός» παρέλκει διότι συμφύρει ανόμοια).¹² Το αποτέλεσμα του εγχειρήματος είναι βέβαια πολυσθενές, όμως το συμπέρασμα που δεσπόζει είναι πως η μεταμοντέρνα προδιάθεση, αν

11. Πρέπει όμως να επισημανθεί πως το μπόλιασμα με στοιχεία από άλλες κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες (ιδιαίτερα προβεβλημένο στα χρόνια του μεταμοντερνισμού) όχι μόνο καινοφανές δεν είναι, αλλά υπήρξε μια σταθερά στην πορεία εξέλιξης της ιστορίας. Σπάνια, αίφνης, επισημαίνεται ότι οι μέθοδοι που εισηγήθηκε ο Ranke έλκουν την καταγωγή τους από την κλασική και μεσαιωνική φιλολογία.

12. Σε παρεμφερές πλαίσιο κινείται και ο Evans. Με τη γνωστική οικονομία και ακρίβεια που τον διακρίνουν προβαίνει σε αναγνώριση του ευρέως πεδίου που η ετερόκλητη μεταμοντέρνα κριτική καλύπτει και στη συνέχεια την αποτιμά. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά σε μια υποσημείωση (στην εισαγωγή του βιβλίου του), το γεγονός ότι «αυτός ο όρος καλύπτει μια ποικιλία ενίοτε αντιφατικών και αντικρουόμενων ιδεών, καλεί σε κριτική διερεύνηση μάλλον παρά σε σιωπηλή αποδοχή παρόμοιων ιδεών» (σ. 23).

και λαλίστατη, βρίσκεται παγιδευμένη στο δόκανο μιας αιδήμονος και αμήχανης αντίφασης –όπου ο μεγάλος όγκος των πραγματικά χρήσιμων εισηγήσεών της είναι παλαιός και γνωστός (αν και, ενδεχομένως, παραμελημένος) –ας ξαναδιαβάσουμε τον E.H. Carr (1999)–, ενώ αυτό που είναι πραγματικά καινοφανές είναι συνήθως πρωτόλειο, ελλιπές και λογικά ανακόλουθο. *Much Ado about Nothing?* λοιπόν; Ασφαλώς όχι. Όμως ο σαιξπηρικός τίτλος σίγουρα κάτι έχει εν προκειμένω να μας πει.

Αποσκοπώντας σε μια συνοπτική κατάδειξη των σημείων αυτών, το βιβλίο επιχειρεί μια ελεύθερη –«ερμηνευμένη»– απόδοση των βασικών θεματικών που διατρέχουν τη σύγχρονη ιστοριογραφική συζήτηση, διάστικτη με παρατηρήσεις και σχολιασμούς για τον τόμο του Evans, απόδοση και αποτίμηση σύγχρονων μεταμοντέρνων αιτιάσεων, αλλά και της συμβολής που η κοινωνικοεπιστημονική ματιά μπορεί να έχει στη διαχείριση και αντιμετώπιση ιστοριογραφικών προβλημάτων. Εννοείται και το αντίστροφο: πώς δηλαδή η ιστοριογραφική συζήτηση φωτίζει όψεις καθ' εαυτό κοινωνικοεπιστημονικών προβλημάτων. Το Κεφάλαιο 1 («Ιστορία μέσα στο χρόνο: μια ανασκόπηση») προβαίνει σε μια εντελώς συνοπτική σκιαγράφηση της εξέλιξης του ιστορικού κλάδου από την παραδειγματική συνεισφορά του Leopold von Ranke κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα μέχρι και τις παραμονές της μεταμοντέρνας επέλευσης. Το Κεφάλαιο 2 («Επιστήμη και ανθρωπιστικές σπουδές») στέκεται στο κομβικό ζήτημα της έννοιας «επιστήμη» και της σχέσης που αυτή έχει με την ιστορία. Η αξιακή αμεροληψία, η γνωστική σωρευτικότητα και η ακριβής υφή και λειτουργία των μακροσκοπικών γενικεύσεων συγκαταλέγονται προνομιακά στα προβλήματα που τίγονται. Η σχέση πραγματολογίας και ιστορικής ερμηνείας αποτελεί την εστία του Κεφαλαίου 3 («Γεγονότα, συμβάντα, ερμηνείες»). Υφίσταται παρελθόν

έξω από την κειμενική-γλωσσική του αναπαράσταση, ή μήπως το ίδιο το ερώτημα τίθεται σε βάση ψευδεπίγραφη και απατηλή; Στην προέκταση της ίδιας προβληματικής, το Κεφάλαιο 4 («Discourse και αιτιότητα: είναι οι δομές φυλακές;») πραγματεύεται το μείζον ζήτημα της συμπληρωματικότητας που διέπει τη σχέση μακρο- και μικρο-ανάλυσης συνδυαστικά με μια σχετικά εκτενή πραγματεία περί αιτιότητας. Υποστηρίζεται ότι, στον τομέα αυτό, πρόσφατες επεξεργασίες στο χώρο των κοινωνικών επιστημών έχουν πολλά να συνεισφέρουν στον αντίστοιχο προβληματισμό. Το Κεφάλαιο 5 («Πλουραλισμός, κατακερματισμός, αναγωγισμός (και οι “μεγάλες αφηγήσεις”»)» επανέρχεται ρητά στη σχέση μικρο- και μακρο- προκειμένου να αναδείξει τον έωλο χαρακτήρα της διαζευκτικής τους πρόσληψης. Συνάγεται ότι η αποκαθίλωση της μακροσκοπικής οπτικής δεν «απελευθερώνει» (όπως με μεθοδολογική προπέτεια υποστηρίχθηκε), αλλά απροσδόκητα δυσχεραίνει το έργο της μερικής-αποκεντροθετημένης εξιστόρησης. Στο Κεφάλαιο 6 («Ποιος κάνει κουμάντο; Ιστορία, εξουσία, πολιτική»), θίγεται το ζήτημα των δομών κυριαρχίας και της επίδρασης που ασκούν στην ιστοριογραφική λειτουργία. Στον τομέα αυτό η μεταμοντέρνα οπτική εισέφερε κριτική και σημαντικές εννοήσεις. Μήπως όμως το αποφαντικό ύφος και η αδόκιμη μέθοδος εκφοράς τους συσκότισαν αντί να φωτίσουν; Το Κεφάλαιο 7 («It's... the reality, stupid!») επανέρχεται στο μείζον ζήτημα της «πραγματικότητας» και της απεικόνισής της. Αν στη πραγμάτευση της λεπτής αυτής σχέσης πρωτανεύσει η μεθοδολογική αμετροέπεια, ελλοχεύει ο κίνδυνος της διολίσθησης στο σχετικισμό, κάτι που –τουλάχιστον στα λόγια– όλοι, μηδενός εξαιρουμένου, απεύχονται.

Είναι σαφές ότι, παρά τις επιμέρους ειδικές εμφάσεις τους, οι θεματικές των κεφαλαίων αλληλοδιεισδύουν και διαπλέκονται με τρόπο οργανικό και κάποτε αναπόσπαστο.

Υπό τύπον ανακεφαλαίωσης, τα δύο τελευταία κεφάλαια κωδικοποιούν τον προβληματισμό αναδεικνύοντας επιγραμματικά τους βασικούς άξονες της συζήτησης. Το Κεφάλαιο 8: («Έντεκα θέσεις με αφορμή την Υπεράσπιση») σχηματοποιεί τη συμβολή του βιβλίου του Evans, ενώ όπως ήδη αναφέρθηκε, στο Κεφάλαιο 9: «Αντιδιαστολές, συζεύξεις, αντιστιξίξεις: Δώδεκα άξονες για διάλογο») επιχειρείται διαλογική αντιπαραβολή με το πολύτιμο κείμενο του Λιάκου. Δράττομαι της ευκαιρίας να επαναλάβω ότι οι νέοι ιστοριογράφοι μελετητές έχουν πολλά να κερδίσουν από αντιπαραβολικές αναγνώσεις των εκατέρωθεν επιχειρημάτων. Η ιστοριογραφία είναι κλάδος που ανθεί κατεξοχήν –αν δεν προϋποθέτει– το διαρκή και εμπεριστατωμένο διάλογο.

Εκτός από εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και κρίσιμη, η θεωρητική συζήτηση στην οποία το βιβλίο φιλοδοξεί να συμβάλλει είναι ταυτοχρόνως πολύπλοκη, πυκνή και, όχι σπάνια, ιδιόμορφη. Η μεγάλη πρόκληση για εγχειρήματα όπως το παρόν είναι η σαφήνεια στην παρουσίαση των επιχειρημάτων, η αναπαραστατική απόδοση των αντιπαραθέσεων, η απλότητα. Θεώρησα ότι αρωγός στην προσπάθεια αυτή, αλλά και για λόγους γενικότερης πληροφόρησης (κυρίως του νεανικότερου κοινού), θα μπορούσε να αποτελέσει η συμπερίληψη δοκιμακών εργοβιογραφικών απεικονίσεων εικοσιενός συνολικά συγγραφέων που με το έργο τους διαδραμάτισαν σημαίνοντα ρόλο στη διαμόρφωση του πεδίου.¹³ Αυτό γίνεται διάσπαρτα –όπου δει– μέσα στο κείμενο, και περισσότερο συστηματικά στο Παράρτημα Ι. Πρέπει ιδιαίτερα να τονιστεί ότι τα είκοσι ένα αυτά δοκίμια αποτελούν οργανικό και αναπόσπαστο τμήμα του όλου πονήματος, εισφέροντας με

13. Στο βαθμό που δεν είναι αυτονόητο, πρέπει να τονιστεί ότι ο κατάλογος ασφαλώς και δεν –μπορεί να– είναι εξαντλητικός.

το δικό τους τρόπο επιχειρήματα στη συζήτηση, αλλά και δίνοντας στους αναγνώστες την ευκαιρία να διαμορφώσουν μόνοι τους μια εικόνα περί συνεχειών και ρήξεων στο ιστοριογραφικό πεδίο κατά τους τελευταίους δύο αιώνες. Η διάταξή τους γίνεται με βάση τη χρονολογία γέννησης των ιστορικών των οποίων τη συμβολή αποτυπώνουν, και αφορούν τους εξής: Leopold von Ranke [1795-1886], George M. Trevelyan [1876-1962], Lucien Febre [1878-1956], Lewis B. Namier [1888-1960], Arnold J. Toynbee [1889-1975], Edward H. Carr [1892-1982], Fernand Braudel [1902-1985], Hugh R. Trevor-Roper [1914-2003], Eric J. Hobsbawm [1917-2012], Lawrence Stone [1919-1999], Douglass North [1920-], Rudolph Elton [1921-1994], Gertrud Himmelfarb [1922-], Edward P. Thompson [1924-1993], Robert W. Fogel [1926-2013], Hayden White [1928-], Natalie Z. Davis [1928-], Carlo Ginzburg [1939-], Robert Darnton [1939-], Gareth Stedman Jones [1942-] και Richard J. Evans [1947-]. Το Παράρτημα II, τέλος, περιλαμβάνει μια σύντομη χαρτογράφηση των τριών και μίας γνωστικών οντολογιών που στις μέρες μας διέπουν (ρητά ή υπόρηχτα) το κοινωνικοεπιστημονικό έργο: του δομισμού, της ορθολογικής επιλογής και της φαινομενολογίας, καθώς και των σχεσιακών προσεγγίσεων που επιχειρούν μια έλλογη σύνθεση. Αν και με τρόπο απολύτως επιγραμματικό, η παράθεση αρετών και ελλείψεων των ρευμάτων αυτών παρέχει εργαλεία για μια συμπληρωματική θέαση των ζητημάτων που τίγονται στο βιβλίο.

Ειδική επιμέρους μέριμνα στις συναφείς αναφορές υπήρξε επίσης το στίγμα της συμβολής του Πανεπιστημίου του Cambridge και της ιδιαίτερης ιστοριογραφικής του αύρας. Σημαινόντες ιστορικοί όπως ο George Macaulay Trevelyan, ο Edward Hallett Carr, ο Herbert Butterfield, ο αμφιλεγόμενος Hugh Trevor-Roper, ο Geoffrey Elton, για ένα διάστημα ο Douglass North, και βεβαίως ο Richard J. Evans, όλοι υπήρ-

Ξαν ενεργά μέλη του δημόσιου αυτού πανεπιστημίου, που το 2009 γιόρτασε οκτώ αιώνες ζωής. Καταθέτω το πόνημα αυτό –που μεγάλα τμήματά του γράφτηκαν in situ, στα κολλέγια Clare Hall και Clare College (στο Thirkill Court) κατά το ακαδημαϊκό έτος το 2007-2008– ως μικρή συμβολή στη σημαντική αυτή επέτειο.